

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.13.30>

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ

Цимбалюк Валерій Іванович,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри спеціальних
юридичних дисциплін, директор
(Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного
господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна)

Пелешок Інна Ігорівна,
студентка 3-го курсу
(Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного
господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна)

Зазначимо, що криміналістика – це далеко не сучасне явище. Вона існувала і в минулому, це і не дивно, адже злочини мали місце завжди, незалежно від часу, держави та суспільного ладу. Від злочинів не був застрахований ніхто, відповідно до цього потрібно було вживати певних заходів, щоб створювати опір злочинним ситуаціям, створити покарання для кожного виду злочинів. Саме з метою запобігання вчинення злочинів і було створене таке явище, як криміналістика.

У ході нашого дослідження ми визначили поняття та завдання криміналістичної методики і можемо сказати, що головним завданням криміналістичної методики є боротьба зі злочинністю. Проаналізувавши додаткові наукові праці, ми назвали принципи та джерела криміналістичної методики.

Існують такі принципи криміналістичної методики: суворі відповідність нормам закону; наукова обґрунтованість; зумовленість її характеру і змісту обставинами, що необхідно встановити; поетапність розслідування, що відображає особливості виявлення і збирання доказової інформації; оптимальна організація і тактика проведення необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; комплексне використання засобів та можливостей для швидкого і повного вирішення завдань кримінального провадження.

До основних джерел можемо віднести: право, судову, слідчу, оперативно-розшукову та експертну практику і положення науки.

Надано характеристику структурі криміналістичної методики і виокремлено такі структурні елементи, як загальні наукові положення та окремі методики, а також проаналізовано їх поняття.

Проаналізовано поняття і сутність криміналістичної характеристики злочинів у розвитку криміналістичної методики та досліджено чотирирівневу класифікацію криміналістичних методик: видові криміналістичні методики, внутрішньовидові криміналістичні методики, міжвидові та позавидові криміналістичні методики.

Ключові слова: криміналістика, криміналістична методика, злочин, структура криміналістичної методики, джерела, принципи, класифікація злочинів.

GENERAL POINTS OF FORENSIC METHODOLOGY

Tsymbalyuk Valery Ivanovich,
Candidate of Law Sciences, Professor,
Professor at the Department of Special
Legal Disciplines, Head
(Institute of Law of the National
University of Water and Environmental
Engineering, Rivne, Ukraine)

Peleshok Inns Igorivna
Third-year Student
(Institute of Law of the National
University of Water and Environmental
Engineering, Rivne, Ukraine)

Notice that, criminalistics it is not a modern phenomenon. It appeared in past and still exist, and it is not wondering because crimes have always taken place, regardless of time, state and social order. No one was insured against crimes, accordingly, it was necessary to take certain measures to create resistance to criminal situations, to create punishment for each type of crime. It is with the aim of preventing the commission of crimes that such a phenomenon as criminology was created.

In the course of our research, we have defined the concepts and objectives of forensic methodology and we can say that the main task of forensic methodology is the fight against crime. After analyzing additional scientific works, we named the principles and sources of forensic methodology.

There are the following principles of forensic methodology: strict compliance with the law; scientific validity; conditionality to its nature and content of the circumstances that need to be established; phased investigation, reflecting the features of detection and collection of evidence; optimal organization and tactics of carrying out the necessary investigative (search) actions and covert investigative (search) actions; comprehensive use of means and capabilities for a quick and complete solution to the problems of criminal proceedings.

The main sources include: law, judicial, investigative, operational and investigative and expert practice and the principle of science.

We conducted a characterization of the structure of forensic methodology and identified the following structural elements: general scientific provisions and individual techniques, as well as analyzed their notions.

We analyzed the concept, the essence of forensic characteristics of crimes in the development of forensic techniques and investigated the four-level classification of forensic techniques: species forensic techniques, intraspecific forensic techniques, interspecific and non-species forensic techniques.

Key words: forensics, forensic methodology, crime, structure of forensic methodology, sources, principles, classification of crimes.

Постановка проблеми. Криміналістика як система знань про розслідування злочинів є досить давнім поняттям, адже злочини мали місце в кожній епосі, кожній державі та кожному суспільстві. На жаль, у сучасності маємо те саме, але завдяки криміналістиці ситуація та боротьба зі злочинністю мають свої позитивні аспекти. У нашій роботі ми досліджували загальні положення криміналістичної методики, а саме

поняття, принципи, джерела. Також ми аналізували злочини саме з погляду криміналістики та надали їх криміналістичну класифікацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботі ми спиралися на наукові доробки таких авторів, як: М. Салтевський, В. Шепітько, О. Батюк, Р. Благуца, О. Гумін, Є. Пряхіна, О. Іщенко, а також до колективу авторів Національної академії внутрішніх справ (кафедра криміналістики та судової медицини) та колективу Міністерства внутрішніх справ України, Харківського національного університету внутрішніх справ.

Постановка завдання. Натепер актуальним є питання дослідження поняття криміналістичної методики, а також проведення аналізу її завдань, джерел та принципів. Також вважаємо за потрібне звернути увагу на поняття криміналістичної характеристики злочинів, класифікації злочинів, зміст криміналістичної характеристики злочинів.

Результати дослідження. Уперше криміналістику як систему спеціальних знань визначив австрійський криміналіст Г. Гросс, котрий писав у 1892 р., що криміналістика має вивчати способи вчинення злочину та методи його розкриття. Що стосується мотивів злочину, то їх дослідженням займається кримінальне право [1, с. 4].

Пізніше С.М. Трегубов зазначав, що криміналістика являє собою застосування методів природничих і технічних наук щодо розслідування злочинів та встановлення особи злочинця. Аналогічної думки дотримувався й І.М. Якимов [1, с. 4].

Одне з найбільш вдалих визначень криміналістики як «системи наукових, технічних і тактичних методів розкриття злочинів, системи, що охоплює разом із тим методу розслідування окремих видів злочинів», належить першому російському професорові криміналістики С.М. Потапову [1, с. 4].

Отже, з вищесказаного можемо зазначити, що криміналістика – це система наукових методів, які спрямовані на розслідування, розкриття злочинів та встановлення особи злочинця.

Для цього криміналістика аналізує і узагальнює:

- а) закономірності механізму вчинення злочину, утворення джерел криміналістичної інформації, а також збирання, дослідження і використання їх для розкриття і розслідування злочинів;
- б) судово-слідчу практику, виявляючи все загальне і типове у вчиненні злочинів, їх розкритті та розслідуванні;
- в) прийоми використання криміналістичної техніки для виявлення, фіксації та дослідження джерел криміналістичної інформації;
- г) сучасні досягнення природничих, технічних наук, які є живильним середовищем удосконалення старих і конструювання нових засобів криміналістичної техніки [1, с. 7].

Завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомами, методами і засобами справі боротьби зі злочинністю. Загальним завданням криміналістики є забезпечення швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних, запобігання та припинення всіх кримінально каранних посягань [2].

Виходячи з вищесказаного, можемо із впевненістю заявити, що основним завданням криміналістики є боротьба зі злочинними діяннями та запобігання їм.

Специфічними завданнями криміналістики є:

- 1) вивчення закономірностей, які становлять предмет криміналістики;
- 2) розроблення технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо збирання, дослідження і використання доказів;
- 3) удосконалення тактичних і методичних основ досудового й судового слідства, основ судової експертизи;

- 4) удосконалення криміналістичних методів попередження злочинів;
- 5) вивчення можливості використання зарубіжного досвіду в боротьбі зі злочинністю [2].

Важливими складниками предмета криміналістики є процеси збирання, дослідження, оцінки та використання доказів [2].

Збирання доказів – це перший етап роботи з доказами, який складається з таких стадій:

- 1) виявлення доказів – їх відшукання;
- 2) фіксація доказів, їх закріплення;
- 3) вилучення доказів – дії, які забезпечують можливість використання доказів, приєднання їх до справи та дослідження;
- 4) збереження доказів.

Дослідження доказів являє собою пізнання дізнавачем, слідчим, прокурором та судом їхнього змісту, перевірку вірогідності існування тих фактичних даних, які є змістом доказів.

Оцінка доказів – це логічний процес установлення допустимості та відносності доказів, наявності та характеру зв'язків між ними, визначення шляхів використання доказів з метою встановлення істини.

Використання доказів – це оперування ними в процесі доказування, встановлення істини. Воно здійснюється протягом усього процесу доказування [2].

Криміналістична методика є заключним розділом криміналістики, в якому розробляються теоретичні положення та практичні рекомендації з розслідування окремих видів злочинів з урахуванням їхніх особливостей. Тобто методика є сукупністю своєрідних програм (алгоритмів) розслідування злочинів, а її практичні рекомендації спираються на наукові положення, які формулюються в результаті вивчення конкретного об'єкта – сукупності певних явищ дійсності [3, с. 5].

Головне завдання методики полягає в забезпеченні слідчого (органа дізнання) знаннями про те, які ситуації можуть скластися під час розслідування злочинів певного виду, та як треба в них діяти, щоб досягти успіху. Тобто методика дає знання про те, які слідчі дії та оперативно-розшукові заходи треба здійснювати і в якій послідовності, та про те, в чому полягають особливості їх підготовки та проведення. Тому об'єктом її вивчення передусім є діяльність із розслідування злочинів окремих видів [3, с. 5].

В юридичних джерелах чітко прописано, що криміналістична методика – це система пов'язаних між собою та взаємозумовлених або негласних слідчих чи розшукових дій та інших заходів, що має на меті забезпечити розслідування та попередження злочинів. Відповідно до наведеного вище визначення можемо визначити такі основні принципи, що притаманні криміналістичній методиці:

- безумовна та чітка відповідність нормам закону;
- методика завжди має бути обґрунтована з наукової точки зору;
- чітка відповідність змісту та характеру криміналістичної методики до обставин, які в ході розслідування необхідно встановити;
- послідовність розслідування, тобто його поетапність, що дозволяє проаналізувати всю доказову інформацію;
- вірна організація і поетапна тактика проведення процедури необхідних та негласних слідчих чи розшукових дій, що здійснюються з метою вирішення кримінального провадження, яке виникло.

Проаналізувавши юридичну літературу, можемо зазначити, що до основних джерел криміналістичної методики можна віднести право, судову практику, експертну

практику, оперативно-розшукову практику, слідчу практику та відповідні положення науки. З огляду на це провідна роль закріплена за кримінально-процесуальним та суто кримінальним правом.

Загальновідомо, що до структури криміналістичної методики входять такі два складники, як загальні наукові положення та окремі методики.

О. Батюк, Р. Благута, О. Гумін, та Є. Пряхіна у своїй праці «Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ», визначили ці поняття так:

– загальні наукові положення – це вимоги та криміналістичні рекомендації, що узагальнені слідчою практикою, ґрунтуються на законі та сприяють найефективнішому розслідуванню злочинів усіх видів. Вони охоплюють: проблеми предмета криміналістичної методики, наукові рекомендації щодо їх побудови і розробки, поняття плановості та індивідуальності розслідування, взаємозв'язок слідчого з оперативним апаратом, використання спеціальних знань, технічних засобів і допомоги громадськості [4].

– окремі методики – це комплекс положень і рекомендацій типізованого характеру, що визначають порядок найбільш ефективної діяльності слідчого під час розслідування певного виду злочину. Вони містять типові комплекси слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, передбачають послідовність їх проведення. Іншими словами, методика розслідування окремих видів злочинів – це система оптимальних прийомів і засобів діяльності слідчого в специфічних умовах розслідування різних видів злочинів, розроблена для найефективнішого вирішення завдань слідства на певній теоретичній і методичній основі з урахуванням кримінально-процесуальних вимог. Окремі методики можуть містити рекомендації тільки стосовно розслідування на якомусь етапі розслідування, а не в цілому [4].

Відомо, що в основі будь-якого криміналістичного процесу лежить злочин, тобто те, з чого все почалося.

Криміналістична характеристика злочинів – це система відомостей про види злочинів, яка також включає до свого складу знання про ознаки суб'єкта злочину, мотиви скоєння злочину, предмет, на який було здійснено посягання, за яких умов було здійснено правовий проступок, а також які злочинні способи використовувалися.

У криміналістиці злочини класифікують за такими критеріями:

- характеристика певного виду злочину, визначеного у відповідних розділах особливої частини Кримінального кодексу України;
- характеристика (класифікація) особи злочинця, потерпілого;
- характер первинної інформації (типова слідча ситуація), що зумовлює алгоритм першочергових слідчих (розшукових) дій та їхні особливості;
- особливості відображення злочинних дій (слідова картина події); особливості типового способу вчинення певного виду (групи) злочинів, знарядь і засобів їх вчинення;
- ступінь приховування і маскуванню злочину, наявність у винного злочинного досвіду тощо [5].

Натепер існує чотирирівнева класифікація криміналістичних методик, яка виділяє такі рівні:

1. Видові криміналістичні методики (за видами злочинів, чітко визначеними у відповідних розділах особливої частини Кримінального кодексу України, наприклад, методика розслідування шахрайства);
2. Внутрішньовидові криміналістичні методики (підвиди чи різновиди, виділені з-поміж злочинів одного виду за криміналістично-значущими ознаками);
3. Міжвидові (або групові, комплексні) криміналістичні методики розслідування

злочинів, у яких відображені рекомендації з розслідування комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, об'єднаних на підставі одночасного врахування кримінально-правових і криміналістичних критеріїв класифікації злочинів. Спільність цих злочинних проявів зумовлена тим, що вони охоплюються єдиним умислом організаторів, підбурювачів, пособників і виконавців, спільною метою і мотивами, загальним механізмом реалізації злочинного задуму тощо.

4. Позавидові криміналістичні методики. В основу цих методик покладено особливості суб'єкта злочину, вплив фактора часу, специфіку засобів учинення злочинів тощо. Завдяки таким ознакам-особливостям в одній групі об'єднуються дуже різні види злочинів: вбивства, грабежі, звалтування, крадіжки тощо, для розслідування яких виникають нові можливості [5].

Основні елементи криміналістичної характеристики відповідного виду злочинів:

- характеристика предмету, на який було скоєно посягання; сюди можемо віднести гроші, певні цінні речі, майно тощо;

- аналіз дій, які було скоєно під час здійснення протиправного діяння, іншими словами, способи вчинення правового проступку; сюди відносяться початкові способи, які здійснювалися як підготовка до вчинення злочинних дій, далі аналізується сам злочин і, насамкінець, увага приділяється способам приховування чи маскування злочинних дій задля уникнення покарання;

- типова «слідова картина» події (комплекс матеріальних та психофізіологічних слідів, що притаманні певному виду (групі) злочинів та певним способам і етапам його вчинення) [6];

- коли злочинне діяння та способи його скоєння проаналізовано, черга підходить до характеристики осіб, а саме особи злочинця та особи потерпілого; що стосується особи злочинця, то його характеризують за такими чинниками: фізичними, соціально-демографічними, чинниками, що мали вплив на формування і здійснення злочину, створення злочинного угруповання та, відповідно, до визначення членів злочинної групи, розподілу ролей між ними, тобто хто і які дії здійснив під час злочину; що ж стосується особи потерпілого, його характеризують за такими критеріями, як демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, а особливо зв'язки і стосунки;

- наприкінці встановлюється мотив та мета вчинення злочину; роз'яснимо ці два поняття: мотив – це психічне ставлення особи до вчиненого нею злочину; мета – це уявний результат, який ставить перед собою злочинець і намагається його досягнути саме через злочинне діяння.

О. Іщенко у своїй праці «Криміналістика у питаннях і відповідях» зазначає, що елементи криміналістичної характеристики злочину не можуть розглядатися як єдина і незмінна система для всіх видів злочинів. Це найбільш типовий вибір криміналістично-значущих ознак, покликаних забезпечувати прикладну функцію криміналістичної характеристики [6].

Висновки. Отже, в ході дослідження ми дійшли таких висновків:

- криміналістика – це система наукових методів, які спрямовані на розслідування, розкриття злочинів та встановлення особи злочинця. Також ми визначили головне завдання криміналістики – боротьбу зі злочинністю;

- криміналістична методика є заключним розділом криміналістики, в якому розробляються теоретичні положення та практичні рекомендації з розслідування окремих видів злочинів з урахуванням їхніх особливостей. Джерелами формування й розвитку криміналістичної методики є право, судова, слідча, оперативно-розшукова та експертна практика і положення науки;

– криміналістична характеристика злочинів – система відомостей про види злочинів, яка також включає до свого складу знання про ознаки суб'єкта злочину, мотиви скоєння злочину, предмет, на який було здійснено посягання, за яких умов було здійснено правовий проступок, а також які злочинні способи використовувалися.

Список використаних джерел:

1. Салтевський М.В. Криміналістика : підручник : у 2-х ч. Харків : Консум, Основа, 1999. 416 с.
2. Шепітько В.Ю. Криміналістика. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. URL: <https://buklib.net/books/22285/>
3. Кримінологія : підручник : у 2 томах / Колектив авторів Міністерства внутрішніх справ України, Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків 2018, 312 с.
4. Батюк О.В., Благута Р.І., Гумін О.М. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навчальний посібник ; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів, 2011. URL: http://e-pidruchniki.com/content/3_1_Ponyattya_kriminalistichnoi_metodiki_ta_ii_stryktyra.html
5. Криміналістика : мультимедійний підручник / Авторський колектив Національної академії внутрішніх справ: Кафедра криміналістики та судової медицини. 2015. Роз. 4. Гл. 25. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lecture_4.25.html
6. Іщенко О.А. Криміналістика у питаннях і відповідях: навчальний посібник. Центр навчальної літератури, 2019. URL: https://pidru4niki.com/89298/pravo/kriminalistika_u_pitanniah_i_vidpovidyah